

De autocipatieladder en de achterkant van de participatieladder - Joop Hofman

Een deel en nemen

Participatie betekent letterlijk deelnemen. Ofwel een 'deel nemen'.

Niet alles nemen en ook niet een deel krijgen.

Daarmee ontleedt het woord zichzelf al. Het gaat niet om zeggenschap, of nog sterker om eindbeslissingschap. Het gaat om zeggingskracht en om het zo maximaal mogelijk meedoen in een samenwerking. Natuurlijk vanuit de gedachte om er zo veel mogelijk uit te halen, maar niet met de garantie vooraf, dat de bewoners – want daar gaat het toch vaak om- het gelijk al mee krijgen bij het tekenen van de presentielijst.

En het betekent ook niet dat bewoners als deelnemer zo open moeten staan dat het gelijk van de anderen partijen als hét gelijk binnen gehaald moet worden. Vaak zo mooi en maatschappelijk correct omschreven als "het creëren van draagvlak".

Het gaat dus om een deel, een deel nemen.

Participatieprocessen beginnen in de regel ook met een opvatting van één partij dat de ander moet meedoen, ruimte moet krijgen. Dat is een lovenswaardige opstelling, maar gelijkwaardigheid bestaat niet bij de gratie van de geschonken ruimte van een ander. Participatie moet je willen, er moet iets te halen en te winnen zijn. Je moet de deelname willen nemen.

En dat wat er voor bewoners te winnen valt is niet draagvlak (want dat is een belang van de draagvlak-organisator) maar resultaat. Opnieuw, bewoners moeten iets willen, een idee hebben, een suggestie, een eigen agenda. Pas dan kunnen ze hun deel in nemen. En hebben andere partijen daadwerkelijk iets aan de deelname van bewoners.

Motieven

De initiators van participatieprocessen hanteren vaak zogenaamde zelfgunstige motieven voor bewonersparticipatie. Letterlijk uit een notitie van een corporatie die drie motieven aangeeft: "...vergroot betrokkenheid bij proces en vermindert de weerstand, ...breder draagvlak maakt kans op succes groter, ...door grotere betrokkenheid zijn toekomstige investeringen in project meer renderend ..."

Op zich allemaal legitieme overwegingen, maar beredeneert vanuit het belang van één deelnemer.

Waarom zouden andere partijen meedoen om het succes en de winstmarge van deze corporatie te vergroten? Waarom zou je samen een voetbalwedstrijd organiseren met als argument dat jij de winnaar moet worden?

Deelnemen, betekent dat er meer delen zijn die samen nodig zijn voor het totaal. Motieven voor participatie zijn grofweg uit te splitsen in vier categorieën:

1. Het verhogen van de kwaliteit van het plan (*meer inzichten, kennis, oplossingsideeën en een betere afweging tussen alle planvariabelen*)
2. Praktische redenen (*er is veel straatkennis en inzet bij bewoners van de buurt en de wijk/dorp. Waardoor er veel en snel achter de schermen van de wijk gekeken kan worden en ook snel zaken geregeld kunnen worden met bewoners –uitnodigen versturen, gesprekken regelen, ..*)
3. Strategische redenen (*draagvlak, geld –en tijdwinst. Dit zijn de zelfgunstige procesredenen. Omwille van de snelheid en kwaliteit van het proces is de bewonersdeelname een pré*)
4. Inspelen op maatschappelijke verantwoordelijkheid van de betrokken groepen (*de bewoner is mede-maker van de samenleving. Dit is een politieke opvatting die er vanuit gaat dat bewoners het recht hebben om hun eigen buurtsamenleving mee vorm te mogen geven, maar ook inspeland op de alledaagse werkelijkheid dat bewoners door hun gedrag meer bepalend zijn voor die samenleving dan instanties*).

De echte believers in samenwerking zetten vooral in op het kwaliteitsverhogingsmotief. De pragmatische procesmanagers zien vooral kansen vanuit de praktische motieven. De mensen die het vooral om het winnen van het spel gaat (soms slim, soms gehaaid, soms doordacht) kiezen voor de strategische motieven. En de principiëlen, vaak gedreven door een maatschappijvisie, zetten het laatste motief als belangrijkste overweging in. Ook aan bewonerskant zijn er motieven om mee te doen. Dat zijn – zoals eerder genoemd – vaak winst-motieven. De winst is minimaal tweeledig: enerzijds gaat het om binnenhalen van wensen en verlangens voor een betere buurt, anderzijds gaat het vaak om persoonlijke winst voor bewoners (erkenning, mee doen, ontwikkelingskansen, leren, bij de groep horen, machtsbehoud, etc.).

Een trede hoger

Bij een gemiddeld participatieproces in Nederland wordt altijd wel ergens de participatieladder¹ de vergaderruimte ingedragen. In het meest gunstigste geval bij de start van het proces en dan gaat het om samen af te spreken tot hoever de zeggenschap van bewoners zou kunnen gaan, in het negatieve scenario wordt de participatieladder ingezet om aan te geven wat de grenzen van de macht zijn. En soms wordt het halverwege het proces in beeld gebracht, vaak als instrument om aan te geven, waar het mis is gegaan en vooral waar wederzijdse verwachtingen ten aanzien van participeren

¹ Ontwikkeld door S. Arnstein in 1969 en toepasbaar gemaakt voor interactieve bestuursaanpak in Nederland door Pröpper en Steenbeek in 1998

verschillend waren. “Oh, met meepraten dachten wij dat me ook mee konden beslissen en niet alleen een bewonersconsult geven.”

Om helderheid ten aanzien van het wederzijdse zeggenschapsniveau duidelijk te maken is de participatieladder een prima instrument. Maar het is tegelijkertijd de valkuil van de participatieladder omdat ze maar één kant van de ladder toont: de zeggenschapskant.

Zeggenschap en verantwoordelijkheid = invloed

Onlosmakelijk met zeggenschap verbonden is het begrip verantwoordelijkheid. Het best te illustreren met de verzuchting van twee bestuurders. De wethouder: “Ik zou willen dat bewoners meer verantwoordelijkheden zouden willen nemen voor hun straat” en de voorzitter van de bewonerscommissie: “Ik zou willen dat de bewoners meer zeggenschap zouden krijgen over hun straat.” De zeggenschapswens van de bewoners kan niet geregeld worden zonder het nemen van meer verantwoordelijkheden. En de verantwoordelijkheidsvraag van de wethouder kan niet zonder het geven van meer zeggenschap. Zeggenschap en verantwoordelijkheid zijn ondeelbare begrippen, samen zorgen ze voor invloed. Een echte participatieladder geeft de tredes aan op weg naar meer invloed. En daarmee ook verantwoordelijkheidstredes, de achterkant van de ladder. Het gaat dan niet alleen om participeren (een deel nemen) maar auto-ciperen (zelf nemen). Hoe hoger de verantwoordelijkheid, hoe hoger de kwaliteit van de zeggenschap. Het zal dan ook duidelijk zijn dat wanneer een bewonersgroep wel zeggenschap wil hebben over een speeltuinproject, maar niet de verantwoordelijkheid wil nemen om daarover met de bewoners in de straat te overleggen, dan is er geen sprake van gedeelde invloed. En zegt zeggenschap niks... Hetzelfde gaat op voor de andere kant, wanneer een buurtorganisatie veel verantwoordelijkheid op zich neemt en zich daadwerkelijk als vertegenwoordiger van een buurt kan opstellen is de zeggenschap die daar tegenover staat ook hoger. Zo'n groep kan

met recht de zeggenschap op zich nemen. Dit soort projecten zijn dan ook het meest kansrijk en duurzaam. Wat betekent dit? Dat je de ladder via 2 kanten kunt beklimmen. Via de zoektocht naar meer zeggenschap, maar dan moet je wel realiseren dan op dezelfde verdieping, aan de achterzijde van de ladder, ook een bijpassende hoeveelheid verantwoordelijkheid hoort. De weg kan ook andersom gelopen worden: eerst kijken welke verantwoordelijkheid een groep mensen wil nemen in een participatieproces en aan de hand daarvan bepalen bij welke zeggenschapstrede dat past. Deze manier van omgaan met invloed is het meest eerlijk naar alle partijen toe. Bewoners weten wat ze te wachten staat aan inspanningen en waar ze op aangesproken kunnen worden. Instanties weten dat het zeggenschapsniveau 'gedekt' is doordat het niet een actie is van een paar eenlingen. Het haalt ook de druk bij bewoners weg dat ze persé moeten meebeslissen, want die bewonersgroeperingen die geen contacten hebben in de wijk en toch mee willen praten kunnen een trede lager gaan zitten. Soms omdat ze niet denken in termen van 'achterban', of er is een achterban die niet de 'hunne' is, soms ontbreekt de tijd en spirit om met 'de' wijk te overleggen. Meepraten en consulteren is dan voldoende en ze hebben niet de 'last' van terugkoppelen en overleggen met een achterban. Door de participatie van twee kanten te bekijken kunnen bewoners kiezen voor een rol als consument of (co-)producent, voor adviseur of beleidsbepaler, voor gangmaker of beslisser. In principe maakt het niet welke rol een bewoner kiest zolang de verantwoordelijkheid maar op het zelfde niveau zit als de zeggenschap en andersom.

	Inzet van bewoner(s)	Typering	Invloed bewoner	Verantwoordelijkheid bewoner(s)	Rol Bewoner	Opstelling	Rolaccent	Zeggenschap
8	Op basis van eigen 'vermogen' vormgeven van de 'eigen' leefomgeving	Zelfkracht	Bepalend en beslissend	Mandateren Formeel vertegenwoordigerschap met buurt Plannen en ideeën en initiatieven ontwikkelen en beheren. Maximale rugdekking/ terugkoppeling medebewoners organiseren. Evt. vertegenwoordigerschap formaliseren.	(‘Moreel’) Eigenaar	Pro-actief	Zelfvormgevend	Beslissen
7	Inzetten eigen 'vermogen' en samen met externe hulpbronnen (instanties, faciliteiten, etc) vormgeven van 'eigen' leefomgeving	Draagkracht	Pro-actief en leidend	Overleg Permanent en actief overleg met buurt Ideeën leveren, steun organiseren. Optimale, en permanente terugkoppeling medebewoners organiseren.			Actief Richtingbepalend	Mee-beslissen
6	Inzetten van eigen vermogen, medewerking verlenen aan een initiatief dat de leefomgeving verbetert. Het initiatief ontvangt externe steun (instanties, faciliteiten) en past binnen een uitgezette –beleids-koers	Samenspel	Mede-bepalend en actief meewerkend	Dialogoog Overleg met buurt organiseren Plangericht overleg met medebewoners samen met alle deelnemende partijen	Mede-koersbepaler		Actief Co-producent	Deelbeslissen <i>Gedelegeerd (mee)beslissen</i>
5	Mee vorm geven aan de koers tav de eigen leefomgeving	Praatmacht	Adviserend en informatief	Uitnodigen Informatiekanalen met buurt hebben en onderhouden Medebewoners informeren, standpunten en reacties vragen en uitnodigen tot deelname		Actief	Actief standpuntbepalend	Adviseren
4	Meewerken met anderen (bewoners, instanties, bedrijven, etc.) op een al uitgezette koers/beleid tav de eigen leefomgeving	Daadkracht	Uitvoerend, volgend	Contact Informatie naar buurt zenden Medebewoners informeren en uitnodigen tot deelname	Meewerkend		Uitvoerend	Consulteren
3	Beleidskoers/richting tav visie/projecten in eigen leefomgeving accepteren	Draagvlak	Aanvullend, consumptief	Informeren Informatie ontvangen en verwerken Medebewoners informeren	voorman M/V		Aanvullend	Reageren
2	Beleidskoers/richting tav eigen leefomgeving niet (her)kennen en niet op inspelen	Vrij spel	Los, Toevalstreffer	Soleren Evt. samen werken met medebewoners	Vrije speler	Semi-actief	Vrije speler	Reageren
1	Beleidskoers/richting tav eigen leefomgeving ondergaand	Volgmacht	Nihil, Volgend	Ondergaand	Onzichtbare rol	Non-actief		

© Joop Hofman, januari 2000

Termen: - Eigen vermogen is het sociaal, cultureel en economisch kapitaal wat een bewoner of een groep van bewoners zelf heeft en vrij over kan beschikken.

- Zelfkracht is de vernederlandste term voor empowerment

- Beleid is een expliciet of impliciet met betrekking tot het handelen gekozen gedragslijn. Hoogerwerf, A., *Politologie: begrippen en problemen*, Alphen, 1972.